

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Наприкінці ХХ століття сучасний світ зазнав радикальних політичних, економічних, соціальних, духовних, екологічних змін, які, безперечно, потребують реформування і розроблення нових засад гарантування національної та міжнародної безпеки. Людство сповна відчуло на собі глобалізаційний вплив, тобто такі проблеми, як виживання, системна трансформація, невпинне пришвидшення розвитку технологій, що стали загальноцивілізаційними. Особливий характер новітніх глобальних трансформаційних процесів актуалізує потребу їх глибокого осмислення, мета якого — оптимізація суспільного розвитку шляхом стратегічного моделювання. Без розуміння глобальних проблем не можна кваліфіковано формувати національні цілі та стратегії, мати впевненість у подальшому безпечному розвитку держави.

У подоланні глобальних викликів і загроз провідну роль, як і раніше, відіграють суверенні держави, співпраця та взаємна відповідальність яких має посилюватись. Необхідність запобігання сучасним загрозам вимагає перегляду відповідних теоретико-правових підходів щодо гармонізації законодавства і розвитку правової науки в галузях національної та міжнародної безпеки [1].

Переважає більшість зарубіжних і вітчизняних учених пропонує розвивати і застосовувати на практиці передові загальносвітові підходи, оскільки дослідження в галузі безпеки суттєво розширилися й поглибилися, вийшли за межі традиційних інтересів і методів щодо вивчення переважно зовнішньополітичних проблем і способів контролю над збройними силами.

У міру трансформації категоріально-поняттєвого апарату теорії безпеки вдосконалюється і зміст наук, які з різних боків вивчають особливості гарантування безпеки людини, суспільства і держави. Останнім часом

спостерігаємо цікаву тенденцію, коли дослідження актуальних і злободенних проблем «традиційних» наук призводить до утворення нових наукових напрямів і галузей наук. Наочний приклад — екологічна безпека, сфера інтересів якої охоплює та вчить поєднувати прогнозування природних і техногенних катаклізмів і їхні можливі наслідки, радіологію та радіаційну безпеку, спонукає інтенсивно розвивати сейсмологію, вулканологію, метеорологію, океанологію тощо.

У цілому теорія міжнародних відносин, воєнна теорія, конфліктологія, культурологія, інформатика, науки у сфері розвідувальної діяльності й гарантування державної безпеки кожна по-своєму й різнобічно зосереджена на вивченні і розв'язанні проблем безпеки. Вони фактично є окремими спеціальними напрямками теорії безпеки. Оскільки проблеми безпеки найбільш гостро постають у стосунку до людини, суспільства й держави, слід визнати: найтісніші зв'язки загальна теорія безпеки має саме із соціальними і правовими науками [2].

Національна безпека як правове поняття має певну універсальність — обстоювання ідеї єдності станів безпеки. Ця єдність є основою для розвитку національних і міжнародних правових систем. Водночас національна безпека, маючи таку характерну рису, як єдність, завжди залишається поліпредметною. Цю суперечність можна розв'язати, якщо віднести до сфери повноважень національної безпеки і законодавчо зафіксувати такі питання: визначення загрози безпеці, з'ясування її розмірів і способів реагування на неї, розподіл компетенцій владних інституцій у цьому процесі [3].

Зі здобуттям Україною незалежності наші науковці зосередили свої зусилля на розробленні теоретичних основ національної безпеки та напрацюванні категоріального апарату. Над цими питаннями, зокрема, працювали О. Белов, О. Бодрук, О. Білорус, О. Валецький, М. Гончар, О. Данільян, О. Дзьобань, О. Гончаренко, В. Горбулін, В. Гошовська, С. Єрохін, В. Картавцев, В. Конох, Е. Лисицин, В. Ліпкан, О. Маначинський, Є. Марчук, В. Мунтіян, О. Новиков, Н. Нижник, М. Ожеван, М. Панов, С. Пирожков, В. Погорілко, Г. Ситник, Т. Стародуб, С. Сьомін, В. Тихий, С. Федуняк та ін. [4–12].

Наприкінці ХХ — на поч. ХХІ ст. в Україні й за кордоном почали активно формуватися національні законодавства в галузі безпеки. Упродовж 1992–2006 рр. в Україні набули чинності такі галузеві закони: «Про Службу безпеки України» (1992), «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992), «Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю» (1993), «Про боротьбу з корупцією» (1995), «Про розвідувальні органи України» (2001), «Про контррозвідувальну діяльність» (2002), «Про боротьбу з тероризмом» (2003), «Про Державну прикордонну службу України» (2003), «Про Службу зовнішньої розвідки України» (2005), «Про

Державну службу спеціального зв'язку і захисту інформації України» (2006) тощо. Вони окреслюють і регулюють правові засади діяльності суб'єктів сектору безпеки України.

Першим нормативним документом, який на системному рівні врегулював питання гарантування національної безпеки України, стала Концепція національної безпеки України (1997). Найповніше правові основи національної безпеки України визначено в Законі «Про основи національної безпеки України» (2003) [13] і Стратегії національної безпеки України (2007) [14].

Як свідчить проведений аналіз, Закон «Про основи національної безпеки України» узагальнює багаторічні наукові пошуки й досвід іноземних держав і на їхній основі формує правові засади гарантування національної безпеки України. До речі, документ був прийнятий конституційною більшістю від загального складу Верховної Ради України (понад 300 народних депутатів із числа представлених у парламенті політичних сил, які перебували при владі та в опозиції). Надалі актуальною залишається необхідність захисту відповідними політичними силами визначених пріоритетів національних інтересів і суворе дотримання правових засад гарантування національної безпеки.

Згідно із цим Законом, можна виокремити такі найважливіші аспекти національної безпеки:

— концептуальний (реалізований у Законі України «Про основи національної безпеки України»), який розкриває національну безпеку як ідею єдності стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства й держави, а також забезпеченості сталого розвитку суспільства, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам;

— інституційно-правовий аспект висвітлює тенденцію закріплення права на безпеку, представленого сукупністю інституцій та нормативно-правових актів, що регулюють праввідносини у сфері національної безпеки;

— організаційно-юридичний, пов'язаний із реалізацією права на безпеку і правозастосовною практикою.

Ураховуючи загальносвітові тенденції розвитку науки в галузі безпеки, глобальні виклики і загрози національній безпеці, своєчасним і доречним із теоретичного й практичного поглядів буде виокремлення права національної безпеки в окрему юридичну галузь, яка стане основою для гарантування безпеки людини, суспільства і держави в Україні. Цю думку поділяють і провідні іноземні вчені, зокрема В.Л. Райгородський у роботі «Политические и правовые средства обеспечения национальной безопасности Российской Федерации» зауважив, що необхідність вирішення завдань формування нових правових норм у сфері гарантування національної безпеки передбачає відповідь на питання про можливість виокремлення питань національної безпеки в окрему галузь права [15].

Стратегія національної безпеки України визначила і закріпила пріоритети політики національної безпеки та механізми її реалізації. Ефективна реалізація Стратегії, основних її положень щодо завдань національної безпеки потребує подальшого вдосконалення правових та організаційних механізмів управління, а саме:

— узгодження законодавства з питань національної безпеки й оборони з нормами Конституції України, гармонізація його з відповідним європейським законодавством;

— законодавче уточнення завдань і функцій суб'єктів гарантування національної безпеки, у тому числі в умовах особливого періоду та можливих кризових ситуацій;

— розвиток правових засад управління національною безпекою шляхом розроблення антикорупційного законодавства, Національної програми протидії тероризму і екстремізму, Концепції розвитку Воєнної організації держави, Концепції розвитку національної інноваційної системи, Національної стратегії формування інформаційного суспільства, Доктрини інноваційного та науково-технологічного розвитку тощо;

— розроблення нової редакції Кримінально-процесуального кодексу, внесення змін до законів «Про державну службу», «Службу безпеки України», прийняття нових законів «Про профілактику злочинності», «Про перехоплення телекомунікацій», внесення змін і доповнень до Кодексу про адміністративні правопорушення тощо;

— усунення наявних суперечностей, неузгодженостей та недоглядів у чинних законах та інших нормативно-правових актах з питань національної безпеки і оборони;

— розроблення й упровадження національних стандартів і технічних регламентів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, гармонізованих із відповідними європейськими стандартами, у тому числі згідно з вимогами ратифікованої Верховною Радою України Конвенції про кіберзлочинність;

— узгодження законодавства з питань охорони державної таємниці з європейськими стандартами;

— удосконалення законодавства з питань соціального забезпечення військовослужбовців, співробітників правоохоронних і розвідувальних органів та членів їхніх сімей для підвищення соціального захисту цих категорій громадян.

Тобто потрібно провести комплекс відповідних досліджень і виконати значну за обсягами нормотворчу роботу для подальшого розвитку системи забезпечення національної безпеки України. Прийняття вказа-

них законів та інших нормативно-правових актів в Україні стимулюватиме розвиток системи правового гарантування національної безпеки, про що свідчить низка актуальних положень Стратегії, зокрема:

— віднесення до нагальних умов ефективної реалізації політики національної безпеки забезпечення дієздатності системи державної влади через збалансований розподіл функцій і повноважень між її гілками та органами, а також чітке розмежування на законодавчому рівні політичних і адміністративних повноважень, функцій і відповідальності, регламентація діяльності органів державної влади;

— визначення передумов ефективної реалізації стратегічних пріоритетів, основних принципів і завдань державної політики національної безпеки, вдосконалення правових та організаційних механізмів управління національною безпекою, розвиток законодавства з питань національної безпеки [14].

Реалізація визначених Стратегією пріоритетних завдань у галузі національної безпеки та розвитку законодавства потребує здійснення комплексу досліджень, які координують наукові установи при Раді національної безпеки і оборони України та Національній академії наук України. Належне місце в організації цієї роботи, гадаємо, має посісти Академія правових наук України.

На необхідності організації досліджень у галузі права національної безпеки наголосили учасники Міжнародної конференції «Захист демократичних цінностей і дотримання прав людини у діяльності спецслужб», яка відбулася в квітні 2008 р. у Києві [16]. За результатами виступів народних депутатів України, представників Секретаріату Президента України, РНБО України, вітчизняних і міжнародних правозахисних організацій, учених та експертів сектору безпеки європейських країн й

України було укладено та видруковано рекомендації, які підтримали й ухвалили глава держави, уряд і Академія правових наук України.

Аналіз результатів теоретичних досліджень, положень законодавства і Стратегії національної безпеки України дозволяє зробити такі висновки:

- 1) Україна потребує подальшої розбудови системи правового гарантування національної безпеки шляхом напрацювання відповідних законів, концепцій, доктрин, стратегій і програм;
- 2) ураховуючи загальносвітові тенденції розвитку науки в галузі безпеки, варто виокремити право національної безпеки в окрему юридичну галузь, що сприятиме ефективному розв'язанню завдань у сфері гарантування національної безпеки і захисту національних інтересів України;
- 3) з огляду на об'єктивну необхідність розвитку правової науки в галузі національної безпеки доцільно визнати пріоритетними такі напрями досліджень:

— методологія дослідження правових основ національної безпеки і її забезпечення як однієї з основних функцій держави, а також права національної безпеки в системі законодавства і права;

— правові аспекти і проблеми визначення пріоритетів національних інтересів, динаміка викликів і загроз національним інтересам і національній безпеці; особливості формування та реалізації державної політики з питань національної безпеки, захисту безпеки людини, суспільства й держави;

— правові основи становлення і розвитку системи забезпечення національної безпеки (об'єкти / суб'єкти національної безпеки, порогові рівні національної безпеки, розвиток системи управління національною безпекою);

— теоретико-правові та прикладні проблеми становлення, розвитку та функці-

онування системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, визначення їхнього правового статусу, функцій і компетенції, координація їхньої діяльності та організація взаємодії, стратегія і тактика гарантування національної безпеки;

— основи нормотворчої діяльності, предмет, принципи, типи, стадії та механізми правового регулювання у сфері національної безпеки, доктринальний, концептуальний, стратегічний і тактичний рівні нормативно-правового регулювання з питань забезпечення національної безпеки, проблеми реалізації норм права у сфері національної безпеки України;

— правові аспекти та проблеми забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній, внутрішньополітичній, економічній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній, військовій, соціальній і гуманітарній сферах, у сфері державної безпеки й безпеки державного кордону;

— історичний досвід правового регулювання з питань національної безпеки на теренах України, досвід правового гарантування у сфері національної безпеки країн-членів Європейського Союзу та інших іноземних держав;

— правові аспекти і проблеми формування та діяльності систем колективної безпеки, правовий статус міжнародних безпекових організацій, правове регулювання їхніх завдань, компетенції, форм і методів діяльності, організація і порядок взаємодії з національними суб'єктами забезпечення безпеки, міжнародно-правові проблеми забезпечення національної та міжнародної безпеки, інтеграції держави до системи колективної безпеки;

— проблеми визначення балансу між правом суспільства на безпеку та правами людини і громадянина. Правові основи й проблеми становлення і розвитку системи демократичного цивільного контролю над військовою організацією, правоохоронними

та іншими державними органами, які забезпечують національну безпеку;

4) у контексті зазначеного та положень Стратегії національної безпеки України з метою подальшого розвитку системи правового забезпечення національної безпеки та чинного законодавства у цій сфері нагальною також постає проблема організації необхідних міжгалузевих досліджень та внесення змін до паспортів наукових спеціальностей з питань національної безпеки.

1. *Пилипчук В.Г.* Глобальні виклики і загрози та роль держави і права у їх подоланні // Четверті юридичні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 3–4 квітня 2008). — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. — С. 7–11.
2. *Зеленков М.Ю.* Правовые основы общей теории безопасности. — М.: Юридический институт МИИТа, 2002. — С. 37–38.
3. *Кочетков А.П., Мехед Н.Г.* Современная Россия: ключевые проблемы безопасности // Власть. — 2002. — № 10.
4. *Белов О. Ф.* До питання про політико-правові моделі забезпечення національної безпеки України // Державна безпека України. — 2004. — № 1(1). — С. 7–14.
5. *Білорус О. Г.* Глобалізація і національна стратегія. — К.: ВО «Батьківщина», 2001. — 300 с.
6. *Валевський О. Л., Гончар М. М.* Структура геополітичних інтересів України: Монографія. — К.: НІСД, 1995. — 254 с.
7. *Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І.* Національна безпека України: структура та напрями реалізації: Навч. посібник. — Харків, 2002. — 285 с.
8. *Конох В. К.* Забезпечення інформаційної безпеки держави як складової системи національної безпеки (приклад США): Автореф. дис. ... канд. політ. наук / Національний інститут стратегічних досліджень. — К., 2005. — 24 с.
9. *Марченко Ю. С.* Антитерористична діяльність як складова національної безпеки: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. — К., 2005. — 11 с.
10. *Онищенко О. С., Горвий В. М., Баланда А. Л., Пилипчук В. Г., Довгань О. Д.* Актуальні питання національної і державної безпеки (дайджест наукових оцінок, ідей, рекомендацій). — К.: НКЦ СБ України, 2006–2008. — Вип. 1 — 6.
11. *Панов М., Тихий В.* Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до по-

- становки проблеми) // Вісник академії правових наук України. — 2001. — № 3 (22). — С. 10–16.
12. Ржевська В. С. Право держави на самооборону. — К., 2005. — 206 с.
 13. Закон України «Про основи національної безпеки України»: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
 14. Указ Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 «Про Стратегію національної безпеки України».
 15. Райгородский В.Л. Политические и правовые средства обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: Дис. ... д-ра юрид. наук: 23.00.02. — Ростов-на-Дону, 2004. — 284 с.
 16. Рекомендації Міжнародної конференції «Захист демократичних цінностей і дотримання прав людини у діяльності спецслужб» // Матеріали Міжнародної конференції (23 квітня 2008 року, м. Київ). — К.: Євроатлантикінформ, 2008. — № 3(20). — С. 78–79.

В. Пилипчук

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Резюме

Автор статті глибоко аналізує основні нормативні документи, які на законодавчому рівні регулюють питання національної безпеки, вказує на об'єктивну необхідність розвитку правової науки в галузі національної безпеки, визначає перспективні напрями

її розвитку, наголошує на необхідності подальшої розбудови системи національної безпеки шляхом напрацювання відповідних законів, концепцій, доктрин, стратегій і програм. Науковець переконливо доводить, що без розуміння глобальних проблем не можна кваліфіковано формувати національні цілі та стратегії, мати впевненість у подальшому безпечному розвитку суспільства і держави.

Ключові слова: міжнародна і національна безпека, право і безпека, правозахисна практика.

V. Pylpchuk

PRIORITIES OF LEGAL SCIENCE DEVELOPMENT IN THE FIELD OF NATIONAL SAFETY

Abstract

An author of the article presents the detailed analysis of the main normative documents governing the matters of national safety at the legislative level, shows the objective necessity of legal science development in the field of national safety, defines promising trends of its development, emphasizes the necessity of further buildup of national safety system through elaboration of appropriate laws, concepts, doctrines, strategies and programs. A scientist provides convincing evidences that qualified formation of national goals and strategies can not be done without understanding of global issues, confidence in the further safe development of society and the state.

Keywords: international and national safety, right and safety, human rights practice.